

скога исследования ассоциативного поля понятия «мир / rease» в русском и английском языке.

Литература

1. Жеребило, Т.В. Словарь лингвистических терминов / Т.В. Жеребило. – Назрань: Пилигрим, 2010. – 487 с.
2. Красник, А.В. Роль периферии ассоциативного поля в формировании образа языкового сознания / А.В. Красник // Молодой ученый. – 2019. – № 8 (246). – С. 202-205.
3. Хороших, П.П. Психолингвистика: от отдельного направления к полинаучному знанию / П.П. Хороших // Филология: научные исследования. – 2018. – № 3. – С. 231-235.

РЭГІЯНАЛЬНАЯ ФРАЗЕАЛОГІЯ ЯК СРОДАК АДЛЮСТРАВАННЯ СВЕТАПОГЛЯДУ БЕЛАРУСАЎ

Хрыпач А.М.,

*ст. 3 курса ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філалаг. навук, дацэнт*

У айчынным і замежным мовазнаўстве шэраг прац прысвечана выяўленню і апісанню сувязі паміж культурай і мовай. Захаванне культуры, гісторыі, мовы з’яўляецца адной з галоўных задач народа, бо працэс глабалізацыі пранікае ва ўсе сферы чалавечага жыцця. У сувязі з гэтым актуальным з’яўляецца збор і апісанне моўнага матэрыялу, у тым ліку фразеалагічнага, у якім утрымліваецца інфармацыя пра адметнасць светаўспрымання народа, яго менталітэт. У этналінгвістыцы, якая займаецца вывучэннем мовы і яе сувязі з культурай народа, шырокае распаўсюджанне атрымала паняцце *моўная карціна свету*, якое ўключае сукупнасць ведаў пра свет, выражаных у моўнай форме. У даследаваннях у галіне этналінгвістыкі выяўляецца, як у фразеалогіі і парэміялогіі адлюстравана моўная карціна свету. Вось чаму вывучэнне ўстойлівых адзінак з’яўляецца важнай задачай лінгвістыкі ў цэлым і этналінгвістыкі ў прыватнасці.

Мэта артыкула – выявіць, як светапогляд беларусаў знайшоў выражэнне ў рэгіянальнай фразеалогіі Віцебшчыны. *Актуальнасць* даследавання бачыцца ў тым, што яно ўводзіць у навуковы ўжытак фразеалагізмы, не зафіксаваныя да гэтага ў навуковых і лексікаграфічных выданнях.

Матэрыял і метады. Матэрыял даследавання – рэгіянальныя фразеалагізмы, сабраныя на працягу 2021–2023 гг. шляхам апытання мясцовых жыхароў Віцебскай вобласці. У працэсе аналізу былі выкарыстаны метады сплэшнай выбаркі, апісальна-аналітычны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Усе фразеалагічныя адзінкі можна ўмоўна падзяліць на дзве групы: звязаныя з чалавекам і не звязаныя з ім. Такі падзел абумоўлены тым, што большая частка фразеалагізмаў апісвае жыццё, побыт, паводзіны, знешнія і ўнутраныя рысы чалавека, і гэта вызначае антрапацэнтрычны характар устойлівых выразаў. Таму фразеалагічны фонд мовы ў поўнай ступені рэалізуе прынцып антрапацэнтрычнасці, бо ўяўляе сабой вобразнае адлюстраванне рэчаіснасці і самога чалавека як яе часткі праз прызму нацыянальнага ўспрымання.

Фразеалагізмы могуць характарызаваць маўленчыя паводзіны, разумовыя здольнасці чалавека, яго псіхічны стан, адносіны да працы, знешні выгляд і інш. Ніжэй разгледзім кожны з названых выпадкаў.

Маўленчыя паводзіны. Для адлюстравання светапогляду беларусаў вялікае значэнне маюць фразеалагізмы з ярка выражанай культурна-нацыянальнай афарбоўкай. Да такіх адзінак адносяцца выразы, што характарызуюць маўленчыя паводзіны. Так, беларусы даюць негатыўную ацэнку такім чалавечым асаблівасцям, як балбатлівасць і пустаслоўе, у наступных прыкладах:

ад рубля і вышэй ‘гаварыць няправільна, перабольшваць’: *Во дала, ад рубля і вышэй, няўжо не памятаеш, як было?* (г. Дзісна, Міёрскі раён);

як баба разанская ‘гаваркі’: *А яму толькі б плёткі збіраць! Як баба разанская!* (в. Дубраўка, Ушацкі раён);

як памяло ‘балбатлівы’: *З табой лепш не размаўляць, бо язык у цябе як памяло* (в. Дубраўка, Ушацкі раён);

месці языком як Анюта венікам ‘збіраць розныя глупствы’: *Нешта ты, кума, мяцеш языком як Анюта венікам* (в. Янкавічы Расонскі раён);

плот гародзіць ‘гаварыць глупства’: *Прыйшоў, плоту нагарадзіў, ды пайшоў* (в. Янкавічы, Расонскі раён).

Адносіны да працы. Праца заўсёды была вызначальнай рысай годнасці чалавека, бо менавіта праз працу чалавек узбагачае не толькі матэрыяльны, але і духоўны свет. Таму працавітыя людзі заўсёды былі ў пашане, і пра іх на Лепельшчыне могуць сказаць **вышэйшы пілатаж** ‘характарыстыка чалавека-прафесіянала ў сваёй справе’: *Загнаў машыну на афарбоўку ў гараж знаёмага, дык мне так машынку пафарбавалі – вышэйшы пілатаж!* ((в. Слабада, Лепельскі раён).

Антыподам працавітасці выступае такая рыса, як гультайства, якое асуджаецца ў наступных фразеалагічных адзінках:

дурных па полі ганяць ‘займацца непатрэбнай справай’: *За дзень нічога не паспела зрабіць, што дурных па полі ганяла* (г. Дзісна, Міёрскі раён).

Кпілі таксама з тых, хто не быў здатным зрабіць пэўную справу: **пень сабачы** ‘ні на што не здатны чалавек’: *Ды ён нічога не ўмее, гэты пень сабачы!* (в. Дубраўка, Ушацкі раён).

Разумовыя здольнасці. Асаблівасці характару, стыль паводзін чалавека, яго ўзаемаадносіны з іншымі людзьмі ў многім прадвызначаны яго разумовымі здольнасцямі. Таму існуе меркаванне, што чалавек з нізкім узроўнем разуму не здольны ўзаемадзейнічаць з навакольным светам. Пра такіх людзей на Віцебшчыне гавораць **чарэпка дзіравая** ‘пустая галава’: *Ах ты, чарэпка дзіравая, зноў забыла купіць цукру* (в. Бяскі, Дубровенскі раён); **не ўсе ў хаце** ‘хто-н. неразумны, дурнаваты’: *Не чапайце Гельку, бо яна дурнавата. Кіне на вас камень і адказваць не будзе, бо ў яе не ўсе ў хаце* (в. Дубраўка, Ушацкі раён).

Звычайна фразеалагізмы з такім значэннем утрымліваюць у сваім складзе кампанент *галава*, і гэта не дзіўна, бо галава – месца, дзе знаходзіцца мозг, розум. У прыведзеных вышэй прыкладах назва гэтай часткі цела не называецца, а метафарызуецца праз словы *чарэпка* і *хата*.

Псіхічны стан. Сярод фразеалагізмаў з антрапацэнтрычным характарам сустракаюцца тыя, што семантызуюць эмацыйна-пачуццёвую сферу псіхікі чалавека. Як правіла, у такіх адзінках апісваецца негатыўны стан асобы. Разгледзім прыклады:

сядзець як кажан ‘сядзець, апусціўшы галаву; быць сумным’: *Васіль стаміўся ад марнай працы і сядзеў як кажан* (в. Паўночнае Гняздзілава, Докшыцкі раён);

як Федзя з батонамі ‘вельмі сумны, апанаваны змрочнымі думкамі’: *Во, развіталіся, еду дадому як Федзя з батонамі, калі яшчэ пабачымся...* в. Пугляі, Аршанскі раён);

падпёршыся падпругай (вяроўкай) ‘быць няўпэўненым, сумняваюцца ў чым-н.’: *Яўхім прыйшоў у хату і стаіць, быццам падпёршыся падпругай* (в. Цярэшкі, Слабацкі сельсавет, Лепельскі раён).

Знешні выгляд. Нельга сказаць, што беларусам важна прытрымлівацца самых новых тэндэнцый у модзе, аднак выглядаць ахайна – абавязковае патрабаванне. Таму людзі, што не падпарадкоўваюцца агульнапрынятым нормам, могуць характарызавацца наступным чынам:

адзецца як зызля ‘апануцца без густу’: *Я яе бачыла, дык яна і сёння адзетая як зызля* (г. Міёры);

накрапацца як мяшок ‘вельмі вычурна апрануцца’: *А Танька сёння прыйшла ў магазін накрапаная як мяшок* (в.Янкавічы, Расонскі раён).

Заклучэнне. Такім чынам, праведзенае даследаванне паказвае, што рэгіянальны фразеалагічны фонд беларускай мовы даволі разнастайны. Пры аналізе ўстойлівых выразаў было выяўлена, што для беларусаў характэрна стрыманасць у моўных зносінах, негатыўныя адносіны да тых, хто шмат гаворыць, падманвае і пустасловіць. У фразеалагізмах падкрэсліваецца працавітасць як вызначальная рыса беларуса, таму большая частка ўстойлівых выразаў высьмейвае людзей, не здатных да працы. Ва рэгіянальных устойлівых выразях выкарыстоўваюцца фаўністычныя элементы (кажан, сабака), уласныя асабовыя імёны (Федзя), словы, якія не ўжываюцца ў беларускай літаратурнай мове (зызля, чарёпка, накрапацца).

Літаратура:

1. Дзядова, А.С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манаграфія / А.С. Дзядова. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. – 161 с. <https://rep.vsu.by/handle/123456789/3208>. – Дата звароту: 12.12.2023.

2. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П.М. Машэрава” 2012. – Ч. 1. – 304 с. – Рэжым звароту: <https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/14704/1/ГотовоеЧ.1.pdf>. – Дата звароту: 12.12.2023.

3. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны : у 2 ч. / склад. : Г.К. Семянкова, Т.А. Грачыха, А.С. Дзядова [і інш.]; пад рэд. А.С. Дзядовой. – Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2014. – Ч. 2. – 358 с. – Рэжым звароту : <https://rep.vsu.by/handle/123456789/14042>. – Дата звароту : 12.12.2023.

4. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН. – Т. 1 : А – Л. – 2008. – 672 с.

5. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы : у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН. – Т. 2 : М – Я. – 2008. – 704 с.